

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ APPLIED MEDICAL RESEARCH

Βασικές αρχές της ποιοτικής έρευνας στις επιστήμες υγείας

1. Εισαγωγή
2. Διαφορές μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας
3. Μέθοδοι συλλογής δεδομένων
4. Μέθοδοι δειγματοληψίας
5. Ηθικά ζητήματα
6. Σύνοψη

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2017, 34(6):834-840
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2017, 34(6):834-840

Π. Γαλάνης

Τμήμα Νοσηλευτικής, Εργαστήριο
Οργάνωσης και Αξιολόγησης Υπηρεσιών
Υγείας, Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα

Fundamental principles of
qualitative research in the health
sciences

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρετηρίου

Δειγματοληψία
Ηθικά ζητήματα
Μεθοδολογία
Ποιοτική έρευνα
Συλλογή δεδομένων

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις επιστήμες υγείας, η ποσοτική έρευνα (quantitative research) αποτελεί τη συνηθέστερη επιλογή των ερευνητών για τη διερεύνηση των ερευνητικών τους υποθέσεων. Τα τελευταία έτη, εντούτοις, αυξάνεται συνεχώς ο αριθμός των μελετών που βασίζονται στην ποιοτική έρευνα (qualitative research), η οποία αποτελεί την κατ'εξοχήν προσέγγιση των κοινωνικών επιστημών, όπως η Κοινωνιολογία, η Ψυχολογία και η Ανθρωπολογία. Πλέον, και οι δύο προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται στις επιστήμες υγείας είτε συμπληρωματικά η μια της άλλης είτε ανεξάρτητα, καθώς είναι δυνατόν είτε να διερευνηθούν συνδυαστικά το ίδιο ερευνητικό ερώτημα με σκοπό την εξαγωγή πιο έγκυρων συμπερασμάτων είτε να διερευνηθούν διαφορετικά ερευνητικά ερωτήματα, με διαφορετική προφανώς μεθοδολογία.^{1,2}

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι με την ποσοτική έρευνα διερευνώνται οι προσδιοριστές της συχνότητας εμφάνισης των νοσημάτων ή του θανάτου, συγκρίνεται η αποτελεσματικότητα διαφορετικών θεραπευτικών παρεμβάσεων σε πάσχοντες, εκτιμάται η αποτελεσματικότητα των εμβολίων κ.ά., διερευνώνται δηλαδή ερευνητικές υποθέσεις που είναι αδύνατον να διερευνηθούν με την ποιοτική έρευνα.³⁻⁵ Από την άλλη πλευρά, με την ποιοτική έρευνα διερευνώνται και ερμηνεύονται σε μεγαλύτερο βάθος διάφορες διαστάσεις των ανθρώπινων πεποιθήσεων, των συμπεριφορών, των

στάσεων, των αντιλήψεων, των εμπειριών, των αξιών, των απόψεων και των γνώσεων, γεγονός που είναι αδύνατον να επιτευχθεί με την ποσοτική έρευνα.⁶⁻⁸ Επί πλέον, η ποιοτική έρευνα είναι ιδιαίτερα χρήσιμη στις περιπτώσεις όπου διερευνάται ένα ερευνητικό θέμα σε πρωταρχικό επίπεδο, οπότε και οι ερευνητές δεν το έχουν κατανοήσει σε βάθος και διαθέτουν περιορισμένες γνώσεις.^{2,9}

Τα συγκεκριμένα δύο είδη έρευνας εξάλλου μπορούν να χρησιμοποιηθούν συνδυαστικά, με την ποιοτική έρευνα συνήθως να προηγείται χρονικά της ποσοτικής έρευνας.^{7,9} Συνήθως, η ποιοτική έρευνα προηγείται της ποσοτικής σε ερευνητικά πεδία με περιορισμένη γνώση, παρέχοντας έτσι τη δυνατότητα στους ερευνητές να κατανοήσουν σε βάθος το ερευνητικό αντικείμενο και να αναπτύξουν ερευνητικές υποθέσεις που μπορούν στη συνέχεια να διερευνηθούν με την ποσοτική έρευνα. Για παράδειγμα, οι εμπειρίες των γονέων των παιδιών με κυστική ίνωση μπορούν αρχικά να διερευνηθούν σε ένα μικρό δείγμα με την ποιοτική έρευνα και να δημιουργηθεί έτσι ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο θα χρησιμοποιηθεί στη συνέχεια σε ένα μεγαλύτερο δείγμα με τη διεξαγωγή ποσοτικής έρευνας. Σπανιότερα, μπορεί να προηγηθεί η ποσοτική έρευνα η οποία να οδηγήσει σε αμφιλεγόμενα ή ασαφή αποτελέσματα, που μπορούν να διερευνηθούν σε βάθος και να αποσαφηνιστούν μόνο με την ποιοτική έρευνα. Για παράδειγμα, οι εμπειρίες των χρηστών των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας μπορούν

να εκτιμηθούν αρχικά με τη χρήση ενός ερωτηματολογίου και εάν προκύψουν ασαφή συμπεράσματα είναι δυνατόν στη συνέχεια να εκπονηθεί ποιοτική έρευνα για την καλύτερη αποσαφήνιση και την εύρεση των αιτιών που οδήγησαν στα ασαφή συμπεράσματα. Είναι σαφές, επομένως, ότι η φύση του ερευνητικού ερωτήματος, καθώς και η κατεύθυνση προς την οποία οι ερευνητές επιθυμούν να κινηθούν είναι καθοριστικές παράμετροι για τη διεξαγωγή ποσοτικής ή και ποιοτικής έρευνας, χωρίς η μια να αποκλείει την άλλη ή να υπερισχύει έναντι της άλλης.

Στο παρόν άρθρο αναλύονται οι βασικές αρχές της ποιοτικής έρευνας στις επιστήμες υγείας και, πιο συγκεκριμένα, οι διαφορές της με την ποσοτική έρευνα, οι μέθοδοι συλλογής δεδομένων, οι μέθοδοι δειγματοληψίας και τα ηθικά ζητήματα.

2. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΠΟΣΟΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Και τα δύο είδη έρευνας αναζητούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα, χρησιμοποιώντας την κατάλληλη μεθοδολογία, συλλέγοντας και αναλύοντας δεδομένα και εξάγοντας έγκυρα συμπεράσματα. Μολονότι στις επιστήμες υγείας υφίσταται ο μεθοδολογικός μονισμός, δηλαδή υφίστανται κοινές μεθοδολογικές αρχές, ενώ μπορεί να υπάρχουν διαφορετικές τεχνικές, υπάρχουν ορισμένες διαφορές μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας. Συνοπτικά, οι διαφορές⁹⁻¹³ μεταξύ των δύο αυτών ειδών έρευνας αφορούν (α) στο γενικότερο πλαίσιο, (β) στο ερευνητικό αντικείμενο, (γ) στη μορφή των ερωτήσεων, (δ) στη μορφή των δεδομένων που συλλέγονται και (ε) στην ευελιξία στον σχεδιασμό.

Αναλυτικότερα, το γενικότερο πλαίσιο στην ποσοτική έρευνα περιλαμβάνει τη διερεύνηση υποθέσεων για τα διάφορα φαινόμενα, ενώ στην ποιοτική έρευνα περιλαμβάνει την εξήγηση και την ερμηνεία των διαφόρων φαινομένων. Για παράδειγμα, μια ποσοτική μελέτη διερευνά τη σχέση μεταξύ εκπαιδευτικού επιπέδου και ρατσισμού, ενώ μια ποιοτική μελέτη διερευνά τις αιτίες της συγκεκριμένης σχέσης, ερευνώντας απ' ευθείας την πηγή, δηλαδή τα ίδια τα άτομα.

Το ερευνητικό αντικείμενο εξάλλου της ποσοτικής έρευνας είναι η ποσοτικοποίηση της μεταβλητότητας, ενώ της ποιοτικής έρευνας είναι η εξήγηση και η ερμηνεία της μεταβλητότητας. Επί πλέον, η ποσοτική έρευνα στοχεύει στην πρόβλεψη των σχέσεων μεταξύ προσδιοριστών και εκβάσεων, ενώ η ποιοτική έρευνα στοχεύει στην περιγραφή και στην εξήγηση των σχετικών σχέσεων και για τον λόγο αυτόν η ποσοτική έρευνα θεωρείται κατά κύριο

λόγο προβλεπτική, ενώ η ποιοτική έρευνα θεωρείται κατά κύριο λόγο περιγραφική. Καθοριστική εξάλλου είναι η διαφορά ότι στην ποσοτική έρευνα περιγράφονται τα χαρακτηριστικά ενός πληθυσμού, ενώ στην ποιοτική έρευνα περιγράφονται ατομικές εμπειρίες που είναι δύσκολο έως αδύνατον να γενικευτούν.

Αναφορικά με τη μορφή των ερωτήσεων, στην ποσοτική έρευνα χρησιμοποιούνται ερωτήσεις κλειστού τύπου (π.χ. πόσο ικανοποιημένος είστε από τη νοσηλεία σας), ενώ στην ποιοτική έρευνα χρησιμοποιούνται ερωτήσεις ανοικτού τύπου (π.χ. περιγράψτε τις εμπειρίες σας από τη νοσηλεία σας). Με τον τρόπο αυτόν, είναι σαφές ότι στην ποιοτική έρευνα οι ερευνητές αλληλεπιδρούν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό με τους συμμετέχοντες σε σχέση με την ποσοτική έρευνα, καθώς στην πρώτη περίπτωση παρέχεται η δυνατότητα στους συμμετέχοντες να απαντήσουν οτιδήποτε τους εκφράζει, ενώ στη δεύτερη περίπτωση οι συμμετέχοντες πρέπει να επιλέξουν μεταξύ συγκεκριμένων απαντήσεων. Έτσι, στην ποιοτική έρευνα διαμορφώνεται και μια περισσότερο οικεία σχέση μεταξύ ερευνητών και συμμετεχόντων σε σχέση με την ποσοτική έρευνα, καθώς στην πρώτη οι ερευνητές βρίσκονται σε διάλογο με τους συμμετέχοντες και διαμορφώνουν την επακόλουθη συζήτηση σύμφωνα με όσα έχουν ήδη λεχθεί, ενώ στη δεύτερη οι συμμετέχοντες απλά απαντούν στις προκαθορισμένες ερωτήσεις, επιλέγοντας μεταξύ προκαθορισμένων απαντήσεων.

Η μορφή των ερωτήσεων που προαναφέρθηκε έχει ως αποτέλεσμα στην ποσοτική έρευνα να συλλέγονται αριθμητικά δεδομένα (π.χ. φύλο, ηλικία, ύψος, βάρος, οικονομικό επίπεδο κ.ά.), ενώ στην ποιοτική έρευνα οι απαντήσεις των συμμετεχόντων να καταγράφονται σε μορφή κειμένου, έπειτα από την πραγματοποίηση συνεντεύξεων. Για τον λόγο αυτόν, στην ποσοτική έρευνα είναι εφικτή η ποσοτικοποίηση των δεδομένων με τη χρήση της στατιστικής και η διερεύνηση σχέσεων μεταξύ μεταβλητών με τη χρήση των κατάλληλων στατιστικών μεθόδων, ενώ στην ποιοτική έρευνα η στατιστική ανάλυση περιορίζεται σε περιγραφική μόνο παρουσίαση των δεδομένων, με τη διερεύνηση σχέσεων να είναι πρακτικά ανέφικτη.

Η καθοριστικότερη διαφορά μεταξύ των δύο ειδών έρευνας είναι η ευελιξία στον σχεδιασμό, με την ποιοτική έρευνα να είναι πολύ πιο ευέλικτη σε σχέση με την ποσοτική. Αναλυτικότερα, το πρωτόκολλο μιας μελέτης στην ποσοτική έρευνα είναι αυστηρός οδηγός για τους ερευνητές και πρέπει να εφαρμόζεται στον μέγιστο δυνατό βαθμό, καθώς αποκλίσεις από αυτό εισάγουν ερωτηματικά και αμφιβολίες για την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων. Επί πλέον, οι απαντήσεις των συμμετεχόντων σε μια ερώτηση δεν επηρεάζουν τις επόμενες ερωτήσεις, οι οποίες είναι

προκαθορισμένες από τους ερευνητές στο πρωτόκολλο της μελέτης, ενώ ο σχεδιασμός της μελέτης υπόκειται σε συγκεκριμένες στατιστικές υποθέσεις ανάλογα με το είδος και την κατανομή των μεταβλητών. Αντίθετα, στην ποιοτική έρευνα το πρωτόκολλο μιας μελέτης είναι ευέλικτο και προσαρμόζεται έως έναν βαθμό στις εκάστοτε συνθήκες, όπως για παράδειγμα προσθήκη, αφαίρεση ή αναδιατύπωση των ερωτήσεων σε μια συνέντευξη. Επί πλέον, οι απαντήσεις των συμμετεχόντων σε μια ερώτηση επηρεάζουν τις επόμενες ερωτήσεις, με τους ερευνητές να προσαρμόζονται στους συμμετέχοντες στον βαθμό που αυτό είναι εφικτό, ενώ ο σχεδιασμός της μελέτης αναπροσαρμόζεται σύμφωνα με όσα μαθαίνουν σταδιακά οι ερευνητές από τους συμμετέχοντες. Για παράδειγμα, οι ερευνητές, έπειτα από μια απάντηση ενός συμμετέχοντα, μπορούν να εμβαθύνουν στο συγκεκριμένο θέμα, ρωτώντας «γιατί» ή «πώς» και να οδηγηθούν έτσι σε διαφορετικά μονοπάτια σκέψης και συμπερασμάτων. Επί πλέον, στην ποιοτική έρευνα, οι ερευνητές πρέπει να ακούν προσεκτικά τους συμμετέχοντες, να αλληλεπιδρούν κάθε στιγμή μαζί τους, να προσαρμόζονται στις ξεχωριστές τους προσωπικότητες και να τους ενθαρρύνουν να συμμετέχουν.

3. ΜΕΘΟΔΟΙ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Οι μέθοδοι συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα διαφέρουν σημαντικά από την ποσοτική έρευνα και περιλαμβάνουν κυρίως (α) την παρατήρηση (observation), (β) τις συνεντεύξεις (interviews), (γ) τις ομάδες επικέντρωσης (focus groups) και (δ) τη μεθοδολογία Delphi (Delphi method).

Με την παρατήρηση, οι ερευνητές παρατηρούν συστηματικά τα άτομα στην καθημερινή τους ζωή ή στην εργασία, με σκοπό την κατανόηση της συμπεριφοράς και της αλληλεπίδρασης των ατόμων στο φυσικό τους περιβάλλον.^{5,14} Οι ερευνητές μπορούν είτε να συμμετέχουν και να παρεμβαίνουν κατά τη διάρκεια των παρατηρήσεών τους, έτσι ώστε να έχουν άμεση αντίληψη των εμπειριών που λαμβάνουν χώρα μεταξύ των συμμετεχόντων, είτε να μη συμμετέχουν, παρατηρώντας απλά τα δρώμενα. Για παράδειγμα, σε μια μελέτη για τη διερεύνηση των συνθηκών ασηψίας που εφαρμόζουν οι επαγγελματίες υγείας σε μια μονάδα εντατικής θεραπείας (ΜΕΘ), οι ερευνητές μπορούν είτε απλά να παρατηρούν τις ενέργειες των συμμετεχόντων είτε να βρίσκονται μεταξύ των συμμετεχόντων, να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και να παρεμβαίνουν, παρατηρώντας ταυτόχρονα τους συμμετέχοντες.

Οι ερευνητές πραγματοποιούν ατομικές συνεντεύξεις σε βάθος με τους συμμετέχοντες, έτσι ώστε να κατανοήσουν τις απόψεις τους στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό.^{2,13}

Οι συνεντεύξεις αυτές μπορεί να είναι (α) ημι-δομημένες, οπότε οι ερευνητές αρχίζουν με ορισμένες προκαθορισμένες ερωτήσεις ή ορισμένα προκαθορισμένα θέματα για συζήτηση, επιτρέποντας βέβαια την εξέλιξη της συζήτησης και προς άλλες κατευθύνσεις ανάλογα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων ή (β) μη δομημένες, οπότε οι ερευνητές δεν διαθέτουν κάποιο συγκεκριμένο οδηγό για τη συζήτηση, αλλά παρέχουν τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να κατευθύνουν τη συζήτηση προς οποιαδήποτε κατεύθυνση.

Στις ομάδες επικέντρωσης, μια μικρή ομάδα ατόμων (συνήθως 5–15) συμμετέχει στη συζήτηση για ένα συγκεκριμένο θέμα κάτω από την εποπτεία των ερευνητών, οι οποίοι καθοδηγούν τη συζήτηση και την καταγράφουν με δημοσιογραφικό κασετόφωνο, έτσι ώστε στη συνέχεια να αναλύσουν τα δεδομένα.^{15–17} Για παράδειγμα, μια ομάδα 10 ασθενών που νοσηλεύτηκαν σε δημόσια νοσοκομεία αποτελούν μια ομάδα επικέντρωσης σε μια μελέτη για τη διερεύνηση των απόψεων των ασθενών σχετικά με την παρεχόμενη φροντίδα υγείας κατά τη διάρκεια της νοσηλείας τους. Οι ομάδες επικέντρωσης χρησιμοποιούνται για την άντληση πληροφοριών σε συλλογική και όχι σε ατομική μορφή, καθώς και για την κατανόηση των νοημάτων που κρύβονται πίσω από τις απόψεις των ατόμων.

Η μεθοδολογία Delphi εφαρμόζεται για τη διερεύνηση των απόψεων ή και των προβλέψεων μιας ομάδας ειδικών σε ένα συγκεκριμένο θέμα.^{18,19} Ουσιαστικά, πρόκειται για μια μέθοδο συμφωνίας η οποία στοχεύει στην εύρεση των σημείων που συμφωνούν οι ειδικοί, καθώς επίσης στην εύρεση της χρυσής τομής στα σημεία στα οποία οι ειδικοί διαφωνούν. Για παράδειγμα, για τη δημιουργία ενός ερωτηματολογίου που θα εκτιμά τις γνώσεις των φοιτητών των επιστημών υγείας στις μεταμοσχεύσεις ιστών και οργάνων, θα μπορούσε να εφαρμοστεί η μεθοδολογία Delphi, χρησιμοποιώντας ως ειδικούς τους καθηγητές των σχολών επιστημών υγείας για τη διαμόρφωση των κατάλληλων ερωτήσεων.

4. ΜΕΘΟΔΟΙ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑΣ

Η δειγματοληψία αφορά στην επιλογή ενός δείγματος συμμετεχόντων από τον πληθυσμό-πηγή που περιλαμβάνει όλους τους υποψήφιους συμμετέχοντες.³ Για παράδειγμα, σε μια μελέτη για τη διερεύνηση των συναισθημάτων των παιδιών με διαβήτη τύπου 1 που κατοικούν στην Αθήνα, ο πληθυσμός-πηγή περιλαμβάνει όλα τα παιδιά με τη νόσο αυτή στην Αθήνα. Οι ερευνητές στη συνέχεια πρέπει να επιλέξουν ένα δείγμα από αυτόν τον πληθυσμό-πηγή (source population), το οποίο αποτελεί ουσιαστικά τον μελετώμενο πληθυσμό (study population) της μελέτης. Οι

μέθοδοι δειγματοληψίας περιλαμβάνουν τη δειγματοληψία με πιθανότητα (probability sampling), στην οποία είναι γνωστή η πιθανότητα επιλογής κάθε ατόμου του πληθυσμού-πηγή στον μελετώμενο πληθυσμό, και τη δειγματοληψία χωρίς πιθανότητα (non probability sampling), όπου είναι άγνωστη η πιθανότητα επιλογής κάθε ατόμου του πληθυσμού-πηγή στον μελετώμενο πληθυσμό.³ Η δειγματοληψία με πιθανότητα πλεονεκτεί, καθώς παρέχει τη δυνατότητα τυχαίας επιλογής ενός δείγματος από τον πληθυσμό-πηγή και με τον σχετικό τρόπο επιτρέπεται η γενίκευση των συμπερασμάτων μιας μελέτης στον πληθυσμό-πηγή. Είναι σαφές όμως ότι η δειγματοληψία με πιθανότητα είναι πολύ πιο δύσκολη, χρονοβόρα και με υψηλό κόστος διαδικασία, η οποία δεν χρησιμοποιείται στην ποιοτική έρευνα, καθώς στην περίπτωση αυτή ο σκοπός των ερευνητών δεν είναι η επιλογή ενός τυχαίου και αντιπροσωπευτικού δείγματος που θα επιτρέψει τη γενίκευση των συμπερασμάτων, αλλά η επιλογή ενός δείγματος με χαρακτηριστικά τα οποία σχετίζονται με την ερευνητική υπόθεση, γεγονός που θα προσφέρει τη μεγαλύτερη δυνατή πληροφορία για την εξήγηση και την ερμηνεία του μελετώμενου θέματος.

Στην ποιοτική έρευνα, οι συχνότερες μέθοδοι δειγματοληψίας χωρίς πιθανότητα είναι οι εξής: (α) Δειγματοληψία ευκολίας (convenience sampling), (β) σκόπιμη δειγματοληψία (purposive sampling), (γ) δειγματοληψία με προκαθορισμένα ποσοστά (quota sampling) και (δ) δειγματοληψία με τη μορφή χιονοστιβάδας (snowball sampling).

Στη δειγματοληψία ευκολίας, οι ερευνητές συλλέγουν δεδομένα από άτομα που μπορούν να προσεγγίσουν με τη μεγαλύτερη δυνατή ευκολία και τα οποία έχουν τη μεγαλύτερη δυνατή διαθεσιμότητα και διάθεση να συμμετάσχουν στη μελέτη.^{11,12,20,21} Για παράδειγμα, σε μια μελέτη για τη διερεύνηση των στάσεων των ατόμων, ηλικίας 18–22 ετών, απέναντι στις μεταμοσχεύσεις ιστών και οργάνων, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μια δειγματοληψία ευκολίας σε φοιτητές πανεπιστημίων στους χώρους διδασκαλίας. Η δειγματοληψία ευκολίας είναι μια εξαιρετικά απλή, ταχεία, εύκολη και με μικρό κόστος μέθοδος δειγματοληψίας.

Στη σκόπιμη δειγματοληψία, οι ερευνητές επικεντρώνονται αρχικά στην ερευνητική τους υπόθεση και στις διάφορες διαστάσεις της και στη συνέχεια καθορίζονται ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία πρέπει να έχουν οι υποψήφιοι συμμετέχοντες, έτσι ώστε να μπορέσουν με τις απαντήσεις τους να καλύψουν στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τα ερωτήματα της μελέτης.^{11,12,20,21} Για παράδειγμα, σε μια μελέτη για τη διερεύνηση των εμπειριών της σεξουαλικής παρενόχλησης στον χώρο εργασίας, οι ερευνητές επιθυμούν να διερευνήσουν το θέμα αυτό τόσο σε γυναίκες και άνδρες όσο και σε άτομα που έχουν υποστεί

σεξουαλική παρενόχληση σε όλο της το εύρος, δηλαδή σε άτομα που υπέστησαν μικρή, μέτρια και μεγάλη παρενόχληση. Στη μελέτη αυτή, οι ερευνητές θα εφαρμόσουν τη σκόπιμη δειγματοληψία, έτσι ώστε να εξασφαλίσουν ότι θα συμμετάσχουν άνδρες και γυναίκες, καθώς επίσης άτομα που υπέστησαν μικρή, μέτρια και μεγάλη παρενόχληση. Επί πλέον, η σκόπιμη δειγματοληψία χρησιμοποιείται και στην περίπτωση κατά την οποία οι ερευνητές επιθυμούν να συμπεριλάβουν στη μελέτη τους συμμετέχοντες με τη χρήση εξαιρετικά ειδικών και αυστηρών κριτηρίων. Για παράδειγμα, εάν οι ερευνητές σε μια μελέτη επιθυμούν να διερευνήσουν την ενδοοικογενειακή βία σε γυναίκες >18 ετών, έγγαμες, που συγκατοικούν με τον σύζυγό τους σε αστική περιοχή, τότε πρέπει να εφαρμόσουν τη σκόπιμη δειγματοληψία για να επιτύχουν το απαιτούμενο δείγμα.

Η δειγματοληψία με προκαθορισμένα ποσοστά είναι ουσιαστικά μια επέκταση της σκόπιμης δειγματοληψίας στην οποία αφ' ενός καθορίζονται ορισμένα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχουν οι υποψήφιοι συμμετέχοντες και αφ' ετέρου καθορίζονται τα ποσοστά των συμμετεχόντων με τα εν λόγω χαρακτηριστικά.^{11,12,20,21} Με τον τρόπο αυτόν, οι ερευνητές στοχεύουν στο να συμπεριλάβουν στη μελέτη άτομα με διάφορα χαρακτηριστικά σε ικανοποιητικά ποσοστά για την εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων. Για παράδειγμα, σε μια μελέτη για τη διερεύνηση των εμπειριών της σεξουαλικής παρενόχλησης στον χώρο εργασίας, οι ερευνητές επιθυμούν να μελετήσουν άτομα που έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση σε όλο της το εύρος, δηλαδή σε άτομα τα οποία υπέστησαν μικρή, μέτρια και μεγάλη παρενόχληση. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αναμένουν ότι το ποσοστό των ατόμων που έχουν υποστεί μεγάλη παρενόχληση είναι εξαιρετικά μικρό και η σκόπιμη δειγματοληψία θα οδηγήσει σε πολύ λίγους συμμετέχοντες στη σχετική κατηγορία. Για το λόγο αυτόν, επιλέγουν τη δειγματοληψία με προκαθορισμένα ποσοστά, έτσι ώστε το δείγμα τους να αποτελείται, για παράδειγμα, από 35% των ατόμων που έχουν υποστεί μικρή σεξουαλική παρενόχληση, 35% των ατόμων τα οποία έχουν υποστεί μέτρια σεξουαλική παρενόχληση και 30% των ατόμων που έχουν υποστεί μεγάλη σεξουαλική παρενόχληση.

Στη δειγματοληψία χιονοστιβάδας, τα άτομα που έχουν ήδη αποδεχθεί τη συμμετοχή τους στη μελέτη συστήνουν στους ερευνητές άλλους υποψήφιους συμμετέχοντες σύμφωνα με τις κοινωνικές τους επαφές και διασυνδέσεις.^{11,12,20,21} Με τον τρόπο αυτόν, οι ερευνητές αποκτούν τη δυνατότητα προσέγγισης και άλλων υποψήφιων συμμετεχόντων που ενδεχομένως να είναι κατάλληλοι για τη μελέτη τους. Η δειγματοληψία χιονοστιβάδας είναι ιδιαίτερα χρήσιμη σε μελέτες που διερευνούν ευαίσθητα και περισσότερο προσωπικά θέματα τα οποία μπορεί να οδηγήσουν ακόμη

και στον στιγματισμό, καθώς στην περίπτωση αυτή τα άτομα προσπαθούν συνήθως να «κρυφθούν» και να μην αποκαλύψουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Για παράδειγμα, σε μια μελέτη με μετανάστες χωρίς άδεια παραμονής είναι σαφές ότι οι ερευνητές θα συναντήσουν σημαντική δυσκολία στην εύρεσή τους. Στην περίπτωση όμως που ορισμένοι μετανάστες χωρίς άδεια παραμονής βρεθούν και πειστούν να συμμετάσχουν στη μελέτη και βεβαιωθούν ότι οι ερευνητές θα τηρήσουν το απόρρητο των πληροφοριών, τότε είναι αρκετά πιθανό να φέρουν σε επαφή τους ερευνητές και με άλλους μετανάστες χωρίς άδεια παραμονής.

5. ΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Τα ηθικά ζητήματα στην ποιοτική έρευνα αφορούν κυρίως στην αλληλεπίδραση μεταξύ συμμετεχόντων και ερευνητών και στοχεύουν αρχικά στην απόλυτη διαφύλαξη όλων των δικαιωμάτων των συμμετεχόντων και δευτερευόντως στην επίτευξη του ερευνητικού σκοπού. Είναι σαφές ότι σε κάθε μελέτη τα δικαιώματα των συμμετεχόντων προηγούνται και το ερευνητικό ενδιαφέρον έπεται, γεγονός που σημαίνει ότι η έρευνα πρέπει να θυσιάζεται για το καλό των ατόμων. Το πρωτόκολλο κάθε μελέτης πρέπει να λαμβάνει γραπτή έγκριση από την κατάλληλη επιτροπή ηθικής και δεοντολογίας ή από το επιστημονικό συμβούλιο ενός πανεπιστημιακού ιδρύματος, ενός νοσοκομείου, μιας υπηρεσίας υγείας κ.ά. Με τον τρόπο αυτόν εξασφαλίζεται ότι οι ερευνητές σχεδιάζουν μια μελέτη λαμβάνοντας υπ' όψη τους τις ηθικές αρχές που πρέπει να εφαρμόζονται, με γνώμονα πάντοτε αρχικά το όφελος των συμμετεχόντων και δευτερευόντως το όφελος της δημόσιας υγείας.

Οι βασικές ηθικές αρχές που πρέπει να εφαρμόζουν οι ερευνητές σε μια μελέτη είναι σεβασμός στους συμμετέχοντες, εξασφάλιση του οφέλους, απονομή δικαιοσύνης και διατήρηση του απορρήτου.²²⁻²⁵ Αναλυτικότερα, οι ερευνητές πρέπει να σέβονται την αυτονομία και την αυτοδιάθεση των συμμετεχόντων και να μην τους πιέζουν για την εκμείευση πληροφοριών. Ιδιαίτερα στην περίπτωση κατά την οποία τα δεδομένα συλλέγονται με συνεντεύξεις αυξάνεται η πιθανότητα εμφάνισης άγχους και συναισθηματικής έντασης για τους συμμετέχοντες, καθώς ορισμένες ερωτήσεις ή και θέματα προς συζήτηση αφορούν σε ευαίσθητες προσωπικές πτυχές της ζωής των συμμετεχόντων. Για παράδειγμα, σε μια μελέτη η οποία διερευνά τα συναισθήματα ατόμων που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση, οι ερευνητές πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων και να σέβονται τα ανθρώπινα όρια των συμμετεχόντων, έτσι ώστε να μην τους φέρουν σε δύσκολη θέση και να μην παραβιάσουν την ατομικότητά τους. Επί

πλέον, οι ερευνητές πρέπει να καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για μεγιστοποίηση του οφέλους και ελαχιστοποίηση των κινδύνων, περιλαμβανομένων των ψυχολογικών και των κοινωνικών κινδύνων, για τους συμμετέχοντες. Για παράδειγμα, οι ερευνητές οφείλουν να διαμορφώσουν ένα κατάλληλο περιβάλλον για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων, έτσι ώστε οι συμμετέχοντες να νιώθουν άνετα και οικεία. Οι ερευνητές, εξάλλου, οφείλουν να αντιμετωπίζουν με δίκαιο τρόπο όλους τους συμμετέχοντες σε μια μελέτη, γεγονός που θα αυξήσει την εμπιστοσύνη των συμμετεχόντων για τη διεξαγωγή μιας μελέτης με ηθικό τρόπο. Για παράδειγμα, σε μια μελέτη με ομάδα επικέντρωσης που περιλαμβάνει γηγενείς και μετανάστες είναι σαφές ότι οι ερευνητές πρέπει να αντιμετωπίζουν ισότιμα και τις δύο κατηγορίες συμμετεχόντων και να μη μεροληπτούν. Η διατήρηση του απορρήτου είναι καθοριστικής σημασίας για την εξασφάλιση του κύρους των ερευνητών και της εμπιστοσύνης τόσο των ατόμων όσο και της επιστημονικής κοινότητας προς αυτούς. Είναι απαραίτητο να εξασφαλίζεται η ανωνυμία των συμμετεχόντων και ιδιαίτερα στην περίπτωση που δημοσιευτούν τα αποτελέσματα μιας μελέτης θα πρέπει να είναι αδύνατο να αντιστοιχηθούν οι συμμετέχοντες με την πραγματική τους ταυτότητα. Επί πλέον, εάν σε μια μελέτη διενεργούνται συνεντεύξεις, τότε οι ερευνητές θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί και να μη μεταφέρουν τις απόψεις ενός συμμετέχοντα σε έναν άλλον, καθώς στην περίπτωση αυτή κλονίζεται η αξιοπιστία και η φερεγγυότητά τους.

Σε κάθε μελέτη πρέπει να εξασφαλίζεται η πληροφορημένη συναίνεση (informed consent) των συμμετεχόντων και, ιδανικά μάλιστα, πρέπει να είναι ενυπόγραφη και όχι απλά προφορική.^{12,22-26} Πιο συγκεκριμένα, οι ερευνητές πρέπει να ενημερώνουν προφορικά και γραπτά τους υποψήφιους συμμετέχοντες για (α) τον σκοπό και τη μεθοδολογία της μελέτης, (β) τους αναμενόμενους κινδύνους και τα αναμενόμενα οφέλη, περιλαμβάνοντας την ψυχολογική και την κοινωνική διάσταση, (γ) την ελευθερία επιλογής για τη συμμετοχή σε μια μελέτη και τη δυνατότητα διακοπής της συμμετοχής σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή χωρίς αρνητικές συνέπειες, (δ) τον τρόπο με τον οποίο θα διαφυλαχθεί η ανωνυμία και τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων, (ε) τον ρόλο των συμμετεχόντων σε μια μελέτη, περιλαμβάνοντας και τον χρόνο που απαιτείται και (στ) το όνομα και τα στοιχεία επικοινωνίας του ερευνητή στον οποίο οι συμμετέχοντες μπορούν να απευθυνθούν σχετικά με τα δικαιώματά τους στη μελέτη. Με τον τρόπο αυτόν, οι υποψήφιοι συμμετέχοντες είναι πλήρως ενημερωμένοι για τη διαδικασία στην οποία πρόκειται να συμμετάσχουν, κατανοούν τη μεθοδολογία της μελέτης και είναι ελεύθεροι να αποφασίσουν για τη συμμετοχή τους ή όχι, γνωρίζοντας

ότι η άρνηση συμμετοχής σε μια μελέτη δεν επιφέρει αρνητικές συνέπειες. Έτσι, εξασφαλίζεται η πληροφορημένη συναίνεση των συμμετεχόντων και παράλληλα η εμπιστοσύνη τους στους ερευνητές για τη διεξαγωγή μιας μελέτης που δεν θα εξυπηρετήσει προσωπικά συμφέροντα αλλά το κοινό καλό. Ιδιαίτερη προσοχή απαιτείται στην περίπτωση που ο μελετώμενος πληθυσμός περιλαμβάνει ανήλικους ή άτομα με νοητική υστέρηση, καθώς στις περιπτώσεις αυτές είναι αναγκαίο να εξασφαλιστεί η πληροφορημένη συναίνεση των γονέων ή των κηδεμόνων.

Συνήθως, η πληροφορημένη συναίνεση εξασφαλίζεται ενυπόγραφα, αλλά υπάρχουν και ορισμένες περιπτώσεις που είτε είναι αδύνατον να εξασφαλιστεί από τους συμμετέχοντες είτε δεν είναι αναγκαία. Για παράδειγμα, ο σκοπός των ερευνητών σε μια μελέτη είναι η ανάπτυξη μιας παρέμβασης για την αποτελεσματικότερη διαχείριση των ιατρικών αποβλήτων σε μια ΜΕΘ. Στην περίπτωση αυτή, οι ερευνητές παρατηρούν και καταγράφουν ανώνυμα τη συμπεριφορά των επαγγελματιών υγείας σε μια ΜΕΘ αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται τα ιατρικά απόβλητα. Είναι σαφές ότι εάν οι επαγγελματίες υγείας γνωρίζουν εκ των προτέρων για τη διεξαγωγή της σχετικής μελέτης, τότε θα τροποποιήσουν τη συμπεριφορά τους προς τη θετική κατεύθυνση, προσπαθώντας να διαχειριστούν τα ιατρικά απόβλητα με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Στην περίπτωση αυτή όμως εισάγεται σημαντικό συστηματικό σφάλμα στη μελέτη, καθώς οι ερευνητές δεν θα είναι σε θέση να καταγράψουν την πραγματική συμπεριφορά των επαγγελματιών υγείας, αλλά την τροποποιημένη θετική

τους συμπεριφορά. Σε τέτοιες περιπτώσεις δεν μπορεί να εξασφαλιστεί η πληροφορημένη συναίνεση των συμμετεχόντων, αλλά είναι σαφές ότι δεν υπάρχει κίνδυνος για την υγεία τους, δεν παραβιάζονται τα προσωπικά τους δικαιώματα και βέβαια δεν δημοσιοποιούνται τα προσωπικά τους στοιχεία. Αντίθετα, θα υπάρξει όφελος για τους συμμετέχοντες, καθώς οι ερευνητές θα διαμορφώσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μια αποτελεσματική παρέμβαση.

6. ΣΥΝΟΨΗ

Η ποιοτική έρευνα αποτελεί το κατ' εξοχήν εργαλείο αναζήτησης της γνώσης στις κοινωνικές επιστήμες και τα τελευταία έτη αυξάνεται συνεχώς η χρήση της και στις επιστήμες υγείας είτε ανεξάρτητα είτε σε συνδυασμό με την ποσοτική έρευνα, με σκοπό την εξαγωγή περισσότερο αξιόπιστων και έγκυρων συμπερασμάτων. Επί πλέον, η ποιοτική έρευνα παρέχει τη δυνατότητα στους ερευνητές να διευρύνουν τις γνώσεις τους σε πεδία όπου αδυνατεί η ποσοτική έρευνα, όπως π.χ. στην ερμηνεία των ανθρωπίνων πεποιθήσεων, των συμπεριφορών, των στάσεων, των αντιλήψεων, των εμπειριών, των αξιών, των απόψεων και των γνώσεων. Για να επιτευχθεί όμως αυτό, είναι απαραίτητο οι ερευνητές να κατανοήσουν σε βάθος τη μεθοδολογία διεξαγωγής μελετών στην ποιοτική έρευνα και να εκπονούν μελέτες με όσο το δυνατόν μικρότερο σφάλμα. Με τον τρόπο αυτόν, η ποιοτική έρευνα θα αποτελέσει ένα πολύτιμο εργαλείο στα χέρια των ερευνητών για την εύρεση αξιόπιστης και έγκυρης γνώσης.

ABSTRACT

Fundamental principles of qualitative research in the health sciences

P. GALANIS

*Department of Nursing, Center for Health Services Management and Evaluation,
National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece*

Archives of Hellenic Medicine 2017, 34(6):834–840

Qualitative research is the primary research tool in social sciences. Recently it is being applied also in the health sciences, either independently or in combination with quantitative research, in order to achieve more reliable and valid conclusions. Qualitative research usually precedes quantitative research in research fields with limited knowledge. In such cases, the researchers can derive information to help them to understand in depth the research questions, based on which they can develop new research hypotheses to be examined by quantitative research methodology. Quantitative research investigates relationships between variables under study, while qualitative research explains and interprets these relationships, searching for causes. Qualitative research can also investigate and interpret in depth various dimensions of human beliefs, behavior, attitudes, perceptions, experiences, values, opinions and knowledge. Researchers should understand in depth the fundamental principles of the methodology of qualitative research in order to conduct studies with low bias. In this paper, the fundamental principles of qualitative research in the health sciences are discussed, and in particular the differences between qualitative and quantitative research, and the meth-

ods of data collection, sampling methods and ethical issues. Data collection methods in qualitative research include observation, interviews, focus groups and the Delphi method. For qualitative research, the most frequent non-probability sampling methods used are convenience sampling, purposive sampling, quota sampling and snowball sampling. The essential ethical issues in qualitative research are respect for the participants, benefit and justice for the participants, protection of anonymity and the informed consent of the participants.

Key words: Data collection, Ethical issues, Methodology, Qualitative research, Sampling

Βιβλιογραφία

- POLIT DF, HUNGLER BP. *Nursing research*. 3rd ed. Lippincott, Philadelphia, 1993
- POPE C, MAYS N. *Qualitative research in health care*. 2nd ed. BMJ Books, London, 1999
- ΓΑΛΑΝΗΣ Π. Μεθοδολογία της έρευνας στις επιστήμες υγείας. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2017
- ΓΑΛΑΝΗΣ Π, ΣΠΑΡΟΣ Λ. Κλινική και επιδημιολογική έρευνα. Εκδόσεις ΒΗΤΑ, Αθήνα, 2012
- ΓΑΛΑΝΗΣ Π. Μεθοδολογία σχεδιασμού των μελετών. *Αρχ Έλλ Ιατρ* 2017, 34:559–566
- POPE C, MAYS N. Reaching the parts other methods cannot reach: An introduction to qualitative methods in health and health services research. *Br Med J* 1995, 311:42–45
- SILVERMAN D. *Doing qualitative research*. Sage Publications, London, 2000
- GREENHALGH T, TAYLOR R. Papers that go beyond numbers (qualitative research). *Br Med J* 1997, 315:740–743
- MERRIAMSB, TISDELL EJ. *Qualitative research: A guide to design and implementation*. 4th ed. Jossey-Bass, San Francisco, 2016
- BERNARD HR. *Research methods in anthropology*. 2nd ed. Sage Publications, London, 1995
- DENZIN NK, LINCOLN YS. *Handbook of qualitative research*. 4th ed. Sage Publications, London, 2011
- MACK N, WOODSONG C, MACQUEEN KM, GUEST G, NAMEY E. *Qualitative research methods: A data collector's field guide*. Family Health International, Durham, 2011
- STEWART K, GILL P, CHADWICK B, TREASURE E. Qualitative research in dentistry. *Br Dent J* 2008, 204:235–239
- MAYS N, POPE C. Rigour and qualitative research. *Br Med J* 1995, 311:109–112
- KITZINGER J. The methodology of Focus Groups: The importance of interaction between research participants. *Sociol Health Illn* 1994, 16:103–121
- MORGAN DL. *The focus group guide book*. Sage Publications, London, 1998
- STEWART DW, SHAMDASANI PM. *Focus groups: Theory and practice*. Sage Publications, London, 1990
- DE MEYRICK J. The Delphi method and health research. *Health Educ* 2003, 103:7–16
- THANGARATINAM S, REDMAN C. The Delphi technique. *Obstet-Gynecol* 2005, 7:120–125
- LUBORSKY MR, RUBINSTEIN RL. Sampling in qualitative research: Rationale, issues, and methods. *Res Aging* 1995, 17:89–113
- MILES M, HUBERMAN A, SALDANA J. *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*. 3rd ed. Sage Publications, London, 2014
- RICHARDS HM, SCHWARTZ LJ. Ethics of qualitative research: Are there special issues for health services research? *Fam Pract* 2002, 19:135–139
- ORB A, EISENHAUER L, WYNADEN D. Ethics in qualitative research. *J Nurs Scholarsh* 2001, 33:93–96
- EIDE P, KAHN D. Ethical issues in the qualitative researcher – participant relationship. *Nurs Ethics* 2008, 15:199–207
- HEDGE COE A. Research ethics review and the sociological research relationship. *Sociology* 2008, 42:873–886
- CLARKE A. Qualitative interviewing: Encountering ethical issues and challenges. *Nurse Res* 2006, 13:19–29

Corresponding author:

P. Galanis, 67 Mikras Asias street, 115 27 Athens, Greece
e-mail: pegalan@nurs.uoa.gr